

МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОТЕРАПІЯ

УДК 616.891-085.851:316.47:159.964.21

О. Л. Лизак

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНОМОВНОЇ ВЕРСІЇ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ СИСТЕМИ СТАНДАРТНИХ КАТЕГОРІЙ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТЕМИ КОНФЛІКТНИХ СТОСУНКІВ (ЦТКС-ЛУ) ДЛЯ ОЦІНКИ ПАТЕРНІВ СТОСУНКІВ ПАЦІЄНТІВ ПІД ЧАС СТАЦІОНАРНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів
oklyzak@ukr.net

Актуальність. У дослідженнях ефективності психотерапії, що проводяться в Україні, необхідно приділяти більшу увагу міжособистісним стосункам та їх змінам у результаті терапії, а також вивченню самого процесу та змісту психотерапії.

Мета – дослідження патернів міжособистісних стосунків пацієнтів, які проходили короткофокусну стаціонарну психотерапію, з використанням україномовної версії методу центральної теми конфліктних стосунків (ЦТКС-ЛУ).

Матеріали та методи. У дослідження були включені пацієнти (N=51) з невротичними та межовими розладами, які проходили короткофокусну (10 сеансів) стаціонарну психотерапію. Перед початком та після закінчення курсу терапії з пацієнтами проводили напівструктуроване інтерв'ю, яке включало 10 розповідей про епізоди стосунків з важливими для них особами. Епізоди містили три компоненти: бажання, потреби або наміри пацієнта стосовно інших осіб; реакції інших у відповідь; власні реакції пацієнта у відповідь. До групи 1 увійшли 30 пацієнтів, які завершили курс психотерапії та взяли участь у двох інтерв'ю. До групи 2 (N=21) – пацієнти, які з різних причин не завершили психотерапії і взяли участь лише у першому інтерв'ю. Усі інтерв'ю записано на аудіоносій; за записами склали дослівні протоколи, у яких визначали епізоди стосунків; виявляли у них три основні компоненти та перекладали їх у стандартні категорії системи категорій ЦТКС-ЛУ; вносили отримані дані у комп'ютерну базу та підраховували кількість стандартних категорій у епізодах стосунків.

Результати. На етапі до терапії опрацьовано 51 інтерв'ю; на етапі після терапії – 30 (з них 29 придатні для дослідження). У 80 інтерв'ю знайдено 5 365 компонентів стосунків, для кожного з яких було визначено по два формулювання з каталогу 120 стандартних категорій, всього – 10 730 компонентів ЦТКС-ЛУ.

Висновки. Україномовна версія системи категорій ЦТКС-ЛУ може бути застосована для оцінки матеріалу клінічних інтерв'ю, що містять епізоди стосунків; бази даних понад 10 000 компонентів повністю достатньо для надійного статистичного аналізу даних.

Ключові слова:
центральна тема
конфліктних
стосунків, стаціонарна
психотерапія.

Актуальність. Об'єктом сучасних досліджень психотерапії є не лише результати психотерапевтичної роботи, але й сам психотерапевтичний процес, його структура, характер та динаміка. Методи, які оцінюють процес та зміст терапії, називають методами контент-аналізу, тобто аналізу змісту. Такі якісні дослідження у психотерапії проводяться упродовж останніх тридцяти років. Одним з найрозвинутіших із цих методів є метод центральної теми конфліктних стосунків (ЦТКС). У психотерапевтичних дослідженнях його використовують для структуризації психотерапевтичного процесу; оцінки процесів

перенесення та контрперенесення у психоаналітичній психотерапії; вивчення моделей стосунків з різними об'єктами, а також обстеження пацієнтів з різними психічними розладами, особливо з тими, у яких порушення стосунків є одним з основних симптомів (пограничні розлади, розлади особистості); виявлення змін у патернах стосунків пацієнтів у процесі психотерапії тощо [1].

Сучасні принципи доказової медицини передбачають наявність достовірних методик підтвердження ефективності психотерапевтичного лікування. Застосований нами у даному дослідженні метод ЦТКС уже було успіш-

но впроваджено у психотерапевтичну практику багатьох країн та продемонстровано переваги його застосування для дослідження й оцінки психотерапевтичного процесу при психодинамічній психотерапії [2–5]. Особливість методу центральної теми конфліктних стосунків полягає у тому, що він передбачає спеціальне структурування психотерапевтичного матеріалу та виділення у ньому окремих факторів, придатних для статистичної оцінки та порівняння, завдяки застосуванню детально випрацюваного інструменту для такої структуризації та оцінки – системи стандартних категорій для оцінки міжособистісних стосунків [6]. Впровадження згаданого методу в українську психотерапевтичну практику дасть українським дослідникам валідний інструмент для оцінки перебігу та результатів психотерапевтичного процесу та сприятиме підвищенню ефективності психотерапевтичного лікування.

Мета – дослідження патернів міжособистісних стосунків пацієнтів, які проходили короткофокусну стаціонарну психотерапію, з використанням україномовної версії методу центральної теми конфліктних стосунків (ЦТКС).

Матеріали та методи дослідження

Дослідження було проведене на кафедрі психіатрії та психотерапії факультету післядипломної освіти Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. Матеріал дослідження склали пацієнти з невротичними та межовими розладами, які проходили лікування на клінічній базі кафедри – у стаціонарі № 2 Львівського обласного психоневрологічного диспансеру, де, за підтримки Єврокомісії, у 2002 р. уперше було впроваджено модель європейського психотерапевтичного стаціонару. У наших попередніх публікаціях ми докладно описали дизайн та методологію дослідження, а також основний метод оцінки, що застосовувався, – метод центральної теми конфліктних стосунків [7, 8]. Предметом дослідження методу ЦТКС є конкретні епізоди стосунків пацієнта з важливими для нього особами, у яких виділяють та реєструють три основні компоненти: бажання, потреби або наміри пацієнта стосовно інших осіб (компонент бажань (wishes) – W); реакції інших у відповідь на ці бажання (компонент реакцій інших (responses of others) – RO); власні реакції пацієнта у відповідь на реакції інших осіб (компонент власних реакцій (responses of self) – RS). Поєднання трьох найважливіших компонентів, які визначають стосунки пацієнта з іншими особами, складають центральну тему конфліктних стосунків цього пацієнта (ЦТКС). Такі епізоди стосунків дослідники виявляють у транскриптах – дослівних письмових протоколах психотерапевтичних сеансів або спеціальних напівструктурованих інтерв'ю (RAP-інтерв'ю). В епізодах стосунків послідовно виділяють та виписують усі компоненти W, RO та RS, які у них зустрічаються; спочатку компоненти реєструють у формулюваннях, максимально наближених до висловлювань пацієнтів, або словами самих пацієнтів (tailor-made categories – індивідуальні категорії), а для статистичної обробки їх перекладають у стандартні категорії ЦТКС. Останні були сформульовані дослідниками на основі численних досліджень нагромадженого психотерапевтичного матеріалу – транскриптів

психотерапевтичних сеансів, інтерв'ю та багатьох інших джерел інформації, що містять описи міжособистісних стосунків [9].

У даній публікації ми хочемо представити основний технічний інструмент нашого дослідження – систему категорій для опису стосунків ЦТКС-ЛУ та її застосування у нашому дослідженні.

Методика ЦТКС-ЛУ

У 90-х роках ХХ ст. у дослідженнях найширше застосовували третє видання стандартних категорій ЦТКС (Edition 3), у якому для зручності стандартні категорії було об'єднано у кластери (тематичні групи) [9]. Проте німецькі дослідники, виявивши істотно нижчий рівень узгоджень між різними дослідниками при застосуванні цієї системи категорій [10], ніж у роботах американських авторів [11], піддали сумніву її надійність та розпочали роботу над створенням альтернативної системи категорій, яка б дала можливість максимально достовірно визначити патерни стосунків пацієнтів у дослідженнях. Створення такої системи категорій було спільно розпочате німецькими експертами з методу ЦТКС з університетів м. Лейпцига та м. Ульма у 1999 р. Вони поставили перед собою наступні цілі:

- використання максимально широкої клінічної (емпіричної) бази;
- уникання збігів у стандартних категоріях та відсутності відповідників індивідуальних категорій серед стандартних;
- створення єдиного об'єданого списку для кожного з трьох компонентів ЦТКС;
- спрощення орієнтування у системі категорій завдяки ієрархічній будові;
- мінімально необхідна кількість категорій та кластерів;
- просте і доступне опанування процедури оцінювання, максимальна легкість та швидкість у застосуванні [6].

Перед початком роботи над створенням системи категорій дослідники провели опитування експертів з ЦТКС, щоб оцінити, з якими практичними труднощами, зумовленими недосконалістю системи категорій, вони стикаються під час досліджень. Також розробники нової системи отримали дані досліджень з використанням методу ЦТКС, проведених у німецькомовних країнах, а саме: протоколи 8 короткотривалих психотерапій та двох довготривалих психоаналітичних психотерапій, 12 біографій, 72 вступних інтерв'ю та 445 RAP-інтерв'ю, що суттєво збільшило емпіричну базу дослідження. Окрім 3-го видання стандартних категорій ЦТКС, у якості основи для створення нової системи категорій було використано 13 альтернативних методів визначення міжособистісних стосунків (Опитувальник центральних стосунків, Опитувальник прив'язаності, категорії Структурного аналізу суспільної поведінки [12], Опитувальник патерну міжособистісних стосунків тощо), а також категорії з чотирьох теоретичних моделей, зокрема теорії прив'язаності Боулбі [13, 14, 15]. У результаті дослідники отримали 806 формулювань компонента W, 1 158 формулювань реакцій інших осіб (RO) та 1 363 формулювання власних реакцій (RS). Подальша робота

над таким об'ємним матеріалом полягала у переформулюванні усіх компонентів у предикати (присудки в інфінітивній формі), з метою найефективнішого статистичного опрацювання. Було використано одиничні предикати, що описують характеристику об'єкта, та множинні предикати, які характеризують стосунки між двома (бінарні) та більше об'єктами. Наступним кроком було об'єднання між собою синонімічних категорій. У результаті було отримано 232 предикатні групи, а внаслідок подальшого процесу об'єднання – 101 предикатну групу [6].

Важливою особливістю бінарних предикатних форм стала можливість їхнього векторного застосування. Найбільшого значення таке застосування набуло при оцінці компонента бажань: за допомогою одних і тих самих формулювань предикатів стало можливим оцінювати бажання як щодо себе, так і щодо інших людей. Цей вектор у системі ЦТКС-ЛУ вказують за аналогією з реакціями RO та RS. Наприклад, предикат «любити» може використовуватися для позначення бажання самому любити іншу людину (бажання щодо себе – wish towards the self, WS) та бажання отримувати любов іншої людини (бажання щодо іншого – wish towards the other, WO). Таким чином, у системі ЦТКС-ЛУ замість трьох основних компонентів – W, RO та RS, з'являються чотири – WS, WO, RO та RS. Векторність у новій системі може визначатися в усіх чотирьох компонентах за напрямками щодо себе та щодо іншої особи. Наприклад, у компоненті бажань це виглядає наступним чином: «хочу любити себе» – WSS; «хочу любити іншого» – WSO; «хочу, щоб інший любив мене» – WOS; «хочу, щоб інший любив когось іншого» – WOO. У компоненті реакцій інших осіб векторність позначатиметься так: «інший любить мене» – ROS; «інший любить когось іншого» – ROO. У компоненті власних реакцій: «я люблю себе» – RSS; «я люблю іншого» – RSO. Таким чином, векторність може надавати одній і тій самій категорії до восьми смислових значень, у той час як у попередніх системах категорій для кожного з таких значень використовувалася окрема категорія.

Після завершення роботи нова система категорій набула наступного вигляду: на найвищому рівні розташовано 13 кластерних категорій, кожній з яких призначено літеру латинського алфавіту від А до М, причому перші 4 кластери – А, В, С та D – об'єднані у групу «гармонійні», а наступні 9 – Е, F, G, H, I, J, K, L та М – у групу «дисгармонійні». Кожен із кластерів найвищого рівня, у свою чергу, поділяється на кілька підкластерів середнього рівня; усього на середньому рівні міститься 30 категорій, які також включають у себе об'єднані за змістом підкатегорії, яких на найнижчому рівні є 119. Кожну з категорій на будь-якому ієрархічному рівні тепер можна використовувати для позначення будь-якого з трьох компонентів ЦТКС, на відміну від класичної системи стандартних категорій, у якій для кожного компонента, – W, RO та RS – призначені окремі кластери категорій. Ієрархічна структура дозволяє швидко та легко обрати необхідну категорію з відповідного кластера, не перчитуючи увесь список категорій.

Робота над створенням нової системи категорій ЦТКС тривала три роки, і вже у 2002 р. було опубліковано власне нову систему категорій, звіт про роботу над

нею та перші результати її застосування в емпіричних дослідженнях. Автори назвали нову систему категорій «ЦТКС-ЛУ» – на честь міст Лейпцига та Ульма, у яких її було створено, а також завдяки її «логічній уніфікованості». Того ж самого року було розпочато міжнародну співпрацю з колегами з різних країн з метою перекладу ЦТКС-ЛУ різними мовами та випробування застосування її перекладених версій. У 2002 р. було здійснено перший переклад системи категорій ЦТКС-ЛУ українською мовою (табл. 1) [16].

Від самого моменту створення системи категорій ЦТКС-ЛУ триває робота над її удосконаленням. До основних змін, впроваджених у систему, слід віднести введення шістьох нових вищих кластерів: α – люблячий (охоплює кластери А, В та С); β – сильний (кластер D); γ – слабкий (кластери Е, F та G); δ – неприємний (H, I та J); ϵ – войовничий (кластери K та L); $i \zeta$ – відсторонений (кластер M). Окрім цього, деякі категорії у нижчих кластерах були переформульовані з метою уточнення або ж уникнення однакових категорій найнижчого рівня, які перебувають у двох різних кластерах. Наприклад, формулювання «приймати» у попередньому варіанті системи зустрічалося двічі: у категоріях A21 та C11. У новому варіанті системи це формулювання залишилося лише в A21, а у C11 було вилучене. Аналогічним чином було вилучено чи замінено усі дослівні повторення формулювань у різних кластерах. Внесення таких змін додає достовірності при порівнянні результатів ЦТКС, отриманих різними дослідниками, адже обираючи стандартних категорій з різних кластерів, хоча й ідентичних за формулюванням, могло збільшувати розбіжності між даними дослідників. Інші нововведені формулювання категорій переважно стосуються впровадження кількох нових формулювань, уточнених та синонімічних значень, а також смислових відтінків певних понять, що також має на меті знизити рівень узагальнень та підвищити узгодженість результатів різних дослідників. У сучасному зміненому варіанті системи категорій ЦТКС-ЛУ на усіх рівнях нараховують 171 категорію (у виданні 2002 р. – 162 категорії).

Результати та їх обговорення

Основний матеріал нашого дослідження склали аудіо-записи напівструктурованих RAP-інтерв'ю, присвячених стосункам пацієнтів з важливими для них особами. Пацієнтам було призначено стаціонарну психодинамічну психотерапію (10 сеансів); перше інтерв'ю було заплановане перед початком курсу психотерапії, а друге – після його закінчення. Кожне інтерв'ю складалося з 10 епізодів стосунків, які містили згадані вище компоненти W, RO та RS. Набір пацієнтів у дослідження проводили доти, доки не було набрано групу з 30 пацієнтів, які завершили курс психотерапевтичного лікування та взяли участь у двох RAP-інтерв'ю. Поряд з основною групою 1 (N=30), до якої увійшли пацієнти, що завершили курс психотерапії, у дослідженні було виділено також групу 2 (N=21), яка складалася з пацієнтів, які пройшли вихідне інтерв'ю, розпочали курс психотерапії, однак з різних причин не завершили його.

Підготування отриманого нами матеріалу дослідження до застосування методики ЦТКС складалося з наступних етапів:

1. Прослуховування аудіозаписів напівструктурованих RAP-інтерв'ю та складання їх дослівних протоколів;
2. Прочитання протоколів та визначення у них повних епізодів стосунків між пацієнтом та іншою важливою особою, нумерація епізодів;
3. Прочитання епізодів стосунків та пошук у них основних компонентів – бажань, реакцій інших осіб та власних реакцій;
4. Підготування трьох стандартних форм для внесення даних, отриманих з інтерв'ю. На кожній з форм вказано порядковий номер пацієнта, прізвище дослідника, номер інтерв'ю, кількість епізодів стосунків у даному інтерв'ю,

- а також особу, з якою у пацієнта відбувся даний епізод стосунків;
5. Означення компонентів епізодів стосунків за допомогою індивідуальних категорій (власних слів пацієнта або власних формулювань дослідника);
 6. Перенесення усіх компонентів стосунків, сформульованих у вигляді індивідуальних категорій, з протоколу інтерв'ю на спеціальну форму 1 з указуванням номера епізоду стосунків та іншої особи – учасника стосунків;
 7. Перенесення усіх компонентів стосунків (окремо компонентів W, RO та RS, причому кожна з груп реакцій поділяється на дві підгрупи – негативні та позитивні

Таблиця 1. Предикати переформульованої системи категорій ЦТКС-ЛУ (переклад О. О. Фільц, О. Л. Лизак)

гармонійні	α люблячий	А. Приділяти увагу	A1. досліджувати, захоплюватися	A11 бути допитливим, бути зацікавленим, досліджувати, бути діяльним, мати мотивацію, бути відкритим A12 виділятися, шукати, вступатися за щось A13 вважати спроможним A14 захоплюватися, бути враженим A15 бути повним ентузіазму, бути зачарованим A16 ідентифікувати (назвати) себе, бути як інші
			A2. приймати, розуміти	A21 приймати, поважати, ставитися серйозно A22 давати свободу, незалежність, бути уважним, залишати в спокої A23 наблизитися, помічати, виявляти зацікавлення, слухати, вибачати (виправдовувати) A24 розпізнавати почуття, приймати (допускати до себе) почуття, бути чутливим A25 жаліти, бути зворушеним, бути схвильованим A26 розуміти A27 пробачати, миритися
		В. Підтримувати	V1. пояснювати, підтверджувати	V11 пояснювати, повідомляти, стверджувати, виражати, переконувати V12 підтримувати когось, хвалити, погоджуватися, надихати, заохочувати
			V2. допомагати	V21 оберігати V22 бути щедрим, балувати, надавати перевагу V23 допомагати, ставати на чийсь сторону
		С. Любити, почуватися добре	C1. бути близьким	C11 бути близьким, приймати, бути в тісних стосунках, піклуватися, бути добрим, бути люблячим, бути щиросердним C12 втішати, заспокоювати C13 вподобати когось, подобатися комусь, бути приємним, мати друзів, порозуміватися
			C2. кохати	C21 закохуватися, бути привабливим C22 любити, кохати C23 мати дітей, мати стосунки
			C3. бути впевненим, задоволеним, отримувати насолоду	C31 довіряти, бути певним, вірити, бути впевненим, бути переконаним, чути у безпеці C32 відчувати полегшення C33 розслабитися, бути спонтанним, мати поле для розвитку, бути щасливим, чути добре, насолоджуватися, веселитися C34 радіти, бути (приємно) здивованим, бути задоволеним
			C4. бути статево активним	C41 бути романтичним C42 загравати, фліртувати C43 торкатися, цілувати, обніматися, виявляти ніжність C44 жадати, збуджуватися, хотіти, бути статево привабливим C45 кохатися, піддаватися інстинктам, мати статево силу (потенцію), бути пристрасним, бути сексуально досвідченим
			C5. бути здоровим, жити	C51 бути здоровим C52 жити
		β сильний	D. Бути незалежним	D1. бути внутрішньо сильним
D2. пишатися, бути самостійним	D21 бути сильним, бути кращим, бути важливим, бути відважним, приймати рішення D22 бути спроможним, бути досвідченим, бути успішним, пишатися D23 бути честолюбним, бути сумлінним D24 подавати приклад, бути бездоганним D25 бути незалежним, бути самодостатнім (самостійним) D26 бути впевненим у собі, довіряти собі, вірити в себе D27 мати самоконтроль, бути глибокодумним, бути скептичним, бути самокритичним D28 змінюватися, розвиватися, удосконалюватися			

дисгармонійні	У слабкий	E. Бути пригніченим, здаватися на милість	E1. бути розчарованим	E11 бути нещасним, бути пригніченим, бути розчарованим E12 впадати у відчай, страждати, сумувати (бути в горі)
			E2. здаватися на милість чогось	E21 кидати щось, відмовлятися (здаватися на милість) E22 бути байдужим, +нудитися, бути апатичним, бути повільним
		F. Бути невдоволенним, боятися	F1. відчувати вину, сором, бути невдоволеним	F11 відчувати вину, шкодувати F12 соромити себе F13 почуватися недобре, почуватися невдоволеним F14 почуватися розчарованим у сподіваннях
			F2. боятися, тривожитися	F21 тривожитися, боятися, непокоїтися, уникати, бути боягузливим F22 бути невпевненим, заплутуватися (розгублюватися), бути нерішучим F23 хвилюватися, впадати в істеріку, бути напруженим, бути нестриманим F24 бути шокваним, бути введеним з рівноваги, почуватися спійманим на гарячому
		G. Бути керованим іншими	G1. бути залежним	G11 бути самотнім, сумувати за кимсь, бути самотнім G12 бути залежним, триматися за когось G13 не бути самодостатнім, бути непевним себе G14 бути пасивним, сумніватися, застигати в розвитку, бути бездіяльним, ставати гіршим (деградувати)
			G2. бути слабким	G21 бути слабким, бути безпорадним, бути безправним, бути кинутим напризволяще, бути незахищеним, бути гіршим, бути травмованим G22 бути неспроможним, бути недосвідченим G23 розчаровувати когось, бути перенапруженим, терпіти невдачу G24 бути нікчемним (маловартісним), бути неважливим, бути стримуваним (обмежуваним), бути гидким G25 бути поміркованим (через слабкість)
	Б неприємний	H. Сердитися, бути непривабливим	H1. відчувати огиду, сердитися, дратуватися	H11 відчувати огиду H12 відчувати презирство (зневажати) H13 ревнувати, заздрити H14 почуватися скривдженим, бути ображеним H15 не любити, або ставитися з неприязню H16 сердитися, бути розлюченим, бути розстроєним чимось H17 ненавидіти
			H2. не подобатися іншим	H21 бути обуреним, бути нетерплячим H22 бути скупим H23 бути непривабливим, не подобатися іншим, бути нецікавим H24 бути неприхильним, бути невдячним, бути неввічливим
		I. Бути ненадійним	I1. нехтувати	I11 бути нечутливим, не мати розуміння, бути деструктивним, бути нерозумним, бути нестриманим (неконтрольованим) I12 нехтувати, кидати напризволяще, бути поверхневим, бути безвідповідальним, бути безсердечним, бути ледачим
			I2. бути егоцентричним	I21 бути самовдоволенним, бути некритичним I22 бути неправдивим, бути несправедливим I23 бути егоїстичним, думати лише про себе, бути жадібним
		J. Відкидати	J1. ігнорувати, дорікати	J11 позбавляти впевненості, засмучувати, знецінювати, бути незацікавленим, ігнорувати J12 засуджувати, дорікати, звинувачувати
			J2. протистояти, критикувати	J21 протистояти, змагатися, бути впертим, сперечатися J22 відхилити, виключати, критикувати, натякати, відкидати, судити, докоряти
ε бойовничий	K. Панувати	K1. бути поганим	K11 бути поганим, експлуатувати, обдурювати, зраджувати, заперечувати (відрікатися), красти (відбирати) K12 запобігати, плести інтриги, обманювати (дурити)	
		K2. підпорядковувати	K21 доручати (зобов'язувати), призначати (вказувати), впливати, чинити тиск, вимагати, змушувати щось робити K22 панувати, виявляти претензії, пригнічувати, принижувати, підпорядковувати, викликати незручності, контролювати, випробовувати когось, бути строгим	
	L. Дратувати нападати	L1. дратувати когось	L11 кривдити, ображати, встидати (приводити в замішання), висміювати, принижувати L12 зловтішатися, бути цинічним, насміхатися з когось L13 дратувати, переслідувати, пригнічувати (забороняти), обтяжувати, турбувати L14 заважати, відволікати	
		L2. нападати	L21 лякати, погрожувати, нападати, провокувати L22 мучити, ранили (тілесно), бути ворожим, нищити L23 карати, мститися, руйнувати, виявляти насильство L24 жорстоко поводитися, гвалтувати	
ζ відсторонений	M. Усуватися	M1. відступати, бути стриманим	M11 залишати, віддалятися, відмежовуватися M12 тримати дистанцію, усуватися, відступати M13 бути недовірливим M14 уникати конфліктів, пристосовуватися, прислужуватися, піддаватися, бути покірним M15 бути замкнутим (відстороненим), мовчати M16 бути стриманим, бути несміливим M17 бути настирливим M18 не мати дітей, не мати стосунків	
		M2. бути сексуально неактивним	M21 не мати бажання, підкорятися M22 бути сексуально пригніченим, не збуджуватися, бути безсильним (не мати потенції) M23 бути сексуально недосвідченим	
		M3. бути хворим	M31 бути виснаженим, бути втомленим M32 мати прояви хвороби (симптоми) M33 бути фізично хворим, бути психічно хворим M34 помирати, вбивати себе	

реакції: NRO, PRO, NRS та PRS) на форму 2. Компоненти стосунків надалі подані у вигляді індивідуальних категорій; після кожного з компонентів указуються номери епізодів стосунків, у яких він зустрічається;

8. Для усіх компонентів з форми 2 у системі категорій ЦТКС-ЛУ підбирають по 2 стандартні категорії – категорію першого вибору (найвідповіднішу) та категорію другого вибору (яка також підходить за змістом, але менше за першу);

9. Обидві стандартні категорії переносяться на форму 3, на якій послідовно вказуються категорії, підібрані для усіх компонентів бажань з усіх епізодів стосунків даного інтерв'ю, а також усіх компонентів негативних та позитивних RO та негативних та позитивних RS. Після кожних двох стандартних категорій першого і другого вибору вказують номери та кількість епізодів стосунків, у яких вони зустрічаються.

10. Дані з форми 3 вносяться у комп'ютерну базу даних, яка складається з наступних граф: порядковий номер пацієнта; номер групи дослідження (1 або 2); стать пацієнта (1 – чоловіча, 2 – жіноча); компонент стосунків (WS, WO, NRO, PRO, NRS, PRS); хто був іншою особою у даному епізоді; шифр категорії ЦТКС-ЛУ найнижчого регістру (від A11 до M34) першого вибору та її формулювання; шифр категорії ЦТКС-ЛУ найнижчого регістру (від A11 до M34) другого вибору та її формулювання; номери епізодів стосунків, у яких виявлені вказані компоненти стосунків.

Оскільки у даній публікації неможливо використати для прикладу оригінальний матеріал дослідження через його конфіденційність, основні етапи роботи з виділення та сортування компонентів ЦТКС зображено нижче на прикладі уривків із роману Гарпер Лі «Вбити пересмішника». Саме у такий спосіб оцінюються протоколи як вихідних, так і завершальних інтерв'ю, після чого порівнюють отримані та виділені патерни міжособистісних стосунків до та після психотерапії.

Епізод 1

– Так, мем, і вона пообіцяла, що я можу прийти до неї в гості. Атикусе, можна я піду наступної неділі (WS), ну, будь-ласка!..

– І думати не смій! (RO)

Це сказала тітка Александра. Я різко крутнулася від несподіванки (RS), потім обернулася до Атикуса, помітила його гострий погляд, кинутий на тітку, але було вже запізно.

– Я не вас питала! – крикнула я (RS).

Епізод 2

– Але я хочу дружити з Волтером (WS), тітонько, чому ж мені не можна? [...]

– Я скажу тобі чому. Тому – що – він – бидло, ось чому тобі не можна з ним дружити. Я не потерплю його поруч із тобою (RO), щоб ти підхоплювала його звички і вчилася казна-чому. Ти і так чималенька проблема для свого батька (RO).

Не знаю, що б я робила, якби мене не втримав Джемі. Він схопив мене за плечі, обняв і повів до своєї спальні, а я ридала від люті (RS) [17].

У таблицях 2–4 наведено приклад заповнених форм 1, 2 та 3 після опрацювання двох наведених епізодів стосунків.

Таблиця 2. Показники ЦТКС для кожного епізоду стосунків, індивідуальні категорії (форма 1)

RE №	W(S)	RO	RS
1 тітка	Піти в гості, дружити	«І думати не смій»	Не сподівалася Розсердилася
2 тітка	дружити	Не потерпить його поруч з нею Вважає її проблемою	Ридала від люті

Таблиця 3. Показники ЦТКС, індивідуальні категорії: підсумки по епізодах стосунків (форма 2)

W (S) (RE №)	RO (RE №)	RS (RE №)
Дружити (1, 2)	Забороняє (1, 2) Вважає її проблемою (2)	Не сподівалася (1) Розсердилася, лютя (1, 2)

Таблиця 4. Підсумки ЦТКС: стандартні категорії ЦТКС-ЛУ (форма 3)

Номер категорії ЦТКС-ЛУ		RE №	Частота у REs (лише для 1 вибору)
1 вибір	2 вибір		
Бажання (WS): C13 мати друзів		C11 приймати	1, 2
Негативні RO: L13 забороняти J12 дорікати		K22 підпорядковувати J22 критикувати	1, 2 2 1
Позитивні RO: ---		---	---
Негативні RS: F24 бути шокованим H16 бути розлюченим		F22 розгублюватися H21 бути обуреним	1 1, 2 1 2
Позитивні RS: ---		---	---

Результати та їх обговорення

Загальна кількість пацієнтів, включених у дослідження із застосування методу ЦТКС-ЛУ – 51 (30 пацієнтів у групі 1 та 21 – у групі 2). На етапі t1, до терапії, було опрацьовано 51 інтерв'ю; на етапі t2, після терапії, – 30 інтерв'ю (з них 29 виявилися придатними для дослідження). Отже, матеріал дослідження склали дослівні протоколи 80 інтерв'ю. Після аналізу на предмет компонентів стосунків з використанням системи категорій ЦТКС-ЛУ у 80 інтерв'ю було знайдено 5 365 елементів стосунків (бажання та реакції). Для кожного з компонентів було визначено по два найвідповідніших формулювання з каталогу стандартних категорій (від A11 до M34).

У таблиці 5 наведено кількісні показники (в абсолютних числах) компонентів стосунків, виявлених у протоколах інтерв'ю та позначених стандартними категоріями ЦТКС.

Весь аналіз даних проводився окремо для чотирьох компонентів – WO, WS, RO, RS.

Таблиця 5. Категорії ЦТКС-ЛУ у текстовому тілі дослідження

	t1	t2	Всього
WO	528	208	736
WS	772	534	1306
RO	2868	1492	4360
RS	2838	1490	4328
Всього	7006	3724	10730

Примітки: 1. t1 – перед початком психотерапії; 2. t2 – після закінчення психотерапії.

У матеріалі дослідження після виділення епізодів стосунків та їхніх компонентів виявилось 10 730 компонентів ЦТКС-ЛУ. Така кількість виділених категорій є достатньою для достовірного статистичного його опрацювання.

Таблиця 6. Бажання пацієнтів щодо інших осіб та щодо себе до терапії (n=51)

		WO	n=49	WS	n=50
		m	s	m	s
HAR	гармонійні	97.84	7.66	83.38	16.33

Примітки: 1. m – середня відносна частота (у відсотках); 2. s – стандартне відхилення.

Як бачимо з таблиці 6, у протоколах виявлено переважну більшість гармонійних бажань пацієнтів (97,84 % для WO та 83,38 % для WS). Такі результати узгоджуються з результатами інших досліджень з використанням методу ЦТКС.

Як видно з таблиці 7, у процесі психотерапії було виявлено зростання відносних частот позитивних реакцій інших осіб (з 28,62 % до терапії до 44,52 % після терапії) та позитивних власних реакцій (з 24,05 % до терапії до 44,30 % після терапії) в епізодах стосунків, що вказує на покращення патернів міжособистісних стосунків у процесі психотерапії.

Висновки

1. Україномовна версія системи категорій ЦТКС-ЛУ може бути застосована для оцінки матеріалу клінічних інтерв'ю, що містять епізоди стосунків.

2. Бази даних дослідження, яка містить понад 10 000 компонентів епізодів стосунків, повністю достатньо для надійного статистичного аналізу даних. Це особливо справджується для реакцій інших осіб та власних реакцій (RO та RS).

3. Висока частота гармонійних бажань у протоколах інтерв'ю (97,84 % для WO та 83,38 % для WS) перебуває у відповідності з результатами інших досліджень з використанням методу ЦТКС.

4. Під час короткофокусної стаціонарної психодинамічної психотерапії патерни міжособистісних стосунків пацієнтів покращуються, що виражається у зростанні відносних частот позитивних реакцій інших осіб та позитивних власних реакцій пацієнтів (з 28,62 % до 44,52 % та з 24,05 % до 44,30 % відповідно) після проведеної психотерапії.

У наступних публікаціях буде подано характеристику патернів стосунків пацієнтів – учасників дослідження та порівняльний аналіз центральних тем конфліктних стосунків до та після терапії.

Список використаної літератури

1. Можливості та перспективи методу центральної теми конфліктних стосунків (ЦТКС) у психотерапевтичних дослідженнях / К. Албані, М. Гайєр, Д. Покорні, Г. Кехеле // Форум психіатрії та психотерапії. – 2004. – Т. 5. – С. 41–52.
2. Psychodynamic Psychotherapy Research: Evidence-Based Practice and Practice-Based Evidence / R. A. Levy, J. S. Ablon, H. Kächele, Eds. – New York : Humana Press, 2012. – 646 p.
3. Changes in rigidity and symptoms among adolescents in psychodynamic psychotherapy / D. A. Slonim, G. Shefler, S. D. Gvirsman, O. Tishby // Psychother. Res. – 2011. – Vol. 21, № 6. – P. 685–697.
4. Jarry J. L. Core conflictual relationship theme – guided psychotherapy: Initial effectiveness study of a 16-session manualized approach in a sample of six patients / J. L. Jarry // Psychol Psychother. – 2010. – Vol. 83, № 4. – P. 385–394.
5. The effect of brief core conflictual relationship theme (CCRT) psychoanalytic psychotherapy in improvement of gastrointestinal symptoms and conflict resolution styles in patients with functional dyspepsia / M. Faramarzi, P. Azadfallah, H. E. Book [et al.] // Journal of Clinical Psychology. – 2012. – Vol. 3, № 4 (12). – P. 1–13.
6. Reformulation of the Core Conflictual Relationship Theme (CCRT) Categories: the CCRT-LU Category System / H. Kächele, C. Albiani, D. Pokorny [et al.] // Psychother. Res. – 2002. – Vol. 12, issue 3. – P. 319–338.
7. Фільц О. О. Метод центральної теми конфліктного стосунку як метод доказового вивчення ефективності психотерапії / О. О. Фільц, О. Л. Лизак // Архіви психіатрії. – 2010. – Т. 3–4. – С. 73–76.
8. Лизак О. Л. Застосування методу RAP-інтерв'ю для оцінки конфліктних стосунків пацієнтів у психотерапії / О. Л. Лизак, О. О. Фільц. // Психічне здоров'я. – 2012. – № 1 (34). – С. 69–74.
9. Luborsky L. Understanding Transference: the Core Conflictual Relationship Theme Method / L. Luborsky, P. Crits-Christoph. – 2nd Edition [Rev. and expanded]. – Washington, D.C. : American Psychological Association, 1998. – 379 p.
10. Coder agreement using the German edition of Luborsky's CCRT method in videotaped or transcribed RAP interviews / B. Zander, M. Strack, M. Cierpka [et al.] // Psychotherapy Research. – 1995. – Vol. 5, issue 3. – P. 231–236.
11. Luborsky L. A novel CCRT reliability study: Reply to Zander et al. / L. Luborsky, L. Diger // Psychotherapy Research. – 1995. – Vol. 5, issue 3. – P. 237–241.
12. Benjamin L. S. Structural analysis of social behavior / L. S. Benjamin // Psychol. Bulletin. – 1974. – Vol. 81, no. 5. – P. 392–425. Режим доступу: <http://web.comhem.se/u22779327/14/Benjamin74.pdf> (дата звернення: 27.11.2016).
13. Bowlby J. Attachment and Loss: Attachment / J. Bowlby. – New York : Basic Books, 1969. – Vol. 1.
14. Bowlby J. Attachment and Loss: Separation / J. Bowlby. – New York : Basic Books, 1973. – Vol. 2.
15. Bowlby J. Attachment and Loss: Loss, sadness and depression / J. Bowlby. – New York : Basic Books, 1980. – Vol. 3.
16. Фільц О. О. Метод теми центрального конфлікту стосунків (інформаційне повідомлення) / О. О. Фільц, О. Л. Лизак // Форум психіатрії та психотерапії. – 2003. – Т. 4. – С. 14–15.
17. Лі Г. Вбити пересмішника: [роман] / Гарпер Лі ; пер. з англ. Тетяни Некряч. – К. : Видавнича група КМ -БУКС, 2015. – 384 с.

References

1. Albiani, C., Geyer, M., Pokorny, D., & Kächele, H. (2004). Mozhyvosti ta perspektyvy metodu tsentralnoi temy konfliktnykh stosunkiv (TsTKS) u psykhoterapevtychnykh doslidzhenniakh [Perspectives of the Core Conflictual Relationship Theme (CCRT) method in psychotherapy research]. *Forum psykhiiatrii ta psykhoterapii – Forum of Psychiatry and Psychotherapy*, vol. 5, pp. 41–52.
2. Levy, R. A., Ablon, J. S., & Kächele, H. (Eds.). (2012). *Psychodynamic Psychotherapy Research: Evidence-Based Practice and Practice-Based Evidence*. New York: Humana Press, 646 p.
3. Slonim, D. A., Shefler, G., Gvirsman, S. D., & Tishby, O. (2011). Changes in rigidity and symptoms among adolescents in psychodynamic psychotherapy. *Psychotherapy Research*, vol. 21, issue 6, pp. 685–697. DOI: 10.1080/10503307.2011.602753

Таблиця 7. Зміни у реакціях інших осіб та власних реакціях до та після психотерапії

		n=29									
	CCRT-LU	Показник позитивності RO та RS	m ₁	s ₁	m ₂	s ₂	d	t28	p		
↗	RO-POS	позитивний	28.62	18.67	44.52	21.48	+0.79	+4.130	.000148	***	
↘	RO-NEG	негативний	71.38	18.67	55.48	21.48	-0.79	-4.130			
↗	RS-POS	позитивний	24.05	12.30	44.30	16.18	+1.41	+5.204	.000008	***	
↘	RS-NEG	негативний	75.95	12.30	55.70	16.18	-1.41	-5.204			

Примітки: 1. m₁, s₁... середні величини та стандартні відхилення відносних частот до терапії (t1); 2. m₂, s₂... середні величини та стандартні відхилення відносних частот після терапії (t2); 3. d... величина ефекту Когена: $d = (m_2 - m_1) / \sqrt{((s_1^2 + s_2^2) / 2)}$; 4. t₂₈... t-статистика для 29 спарених спостережень; 5. p... *... p ≤ .05, **... p ≤ .01, ***... p ≤ .001.

4. Jarry, J. L. (2010). Core conflictual relationship theme – guided psychotherapy: Initial effectiveness study of a 16-session manualized approach in a sample of six patients. *Psychology and Psychotherapy*, vol. 83, issue 4, pp. 385–394. DOI: 10.1348/147608310X486093.
5. Faramarzi, M., Azadfallah, P., Book, H. E., Rasoolzadeh Tabatabaie, K., & Shokry Shirvani, J. (2012). The effect of brief core conflictual relationship theme (CCRT) psychoanalytic psychotherapy in improvement of gastrointestinal symptoms and conflict resolution styles in patients with functional dyspepsia. *Journal of Clinical Psychology*, vol. 3, no. 4 (12), pp. 1–13.
6. Kächele, H., Albani, C., Pokorny, D., Blaser, G., Grueninger, S., König, S., ... Geyer, M. (2002). Reformulation of the Core Conflictual Relationship Theme (CCRT) Categories: the CCRT-LU Category System. *Psychotherapy Research*, vol. 12, issue 3, pp. 319–338. DOI: 10.1093/ptr/12.3.319.
7. Filts, O.O., & Lyzak, O. L. (2010). Metod tsentralnoi temy konfliktnoho stosunku yak metod dokazovoho vvychnennia efektyvnosti psykhoterapii [Method of central theme of conflict attitude as approval research of psychotherapy effectiveness]. *Arkhiv psykhiatrii – Archives of Psychiatry*, vol. 16, no. 4 (63), pp. 73–76. (In Ukrainian).
8. Lyzak, O. L., & Filts, O.O. (2012). Zastosuvannya metodu RAP-interv'iu dlia otsinky konfliktnykh stosunkiv patsientiv u psykhoterapii [The use of RAP-interview technique for assessment of conflictual relationships of patients in psychotherapy]. *Psykhychnye zdorov'ia – Mental Health*, issue 1 (34), pp. 69–74. (In Ukrainian).
9. Luborsky, L., & Crits-Christoph, P. (1998). *Understanding Transference: the Core Conflictual Relationship Theme Method*. (2nd ed.). Washington, D.C.: American Psychological Association, 379 p.
10. Zander, B., Strack, M., Cierpka, M., Reich, G., & Staats, H. (1995). Coder agreement using the German edition of Luborsky's CCRT method in videotaped or transcribed RAP interviews. *Psychotherapy Research*, vol. 5, issue 3, pp. 231–236. DOI: 10.1080/1050330951233133336.
11. Luborsky, L., & Digue, L. (1995). A novel CCRT reliability study: Reply to Zander et al. *Psychotherapy Research*, vol. 5, issue 3, pp. 237–241. DOI: 10.1080/1050330951233133336.
12. Benjamin, L. S. (1974). Structural analysis of social behavior. *Psychological Bulletin*, vol. 81, no. 5, pp. 392–425. Retrieved from: <http://web.comhem.se/u22779327/14/Benjamin74.pdf> (accessed 27.11.2016).
13. Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss: Attachment (Vol. 1)*. New York: Basic Books.
14. Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss: Separation (Vol. 2)*. New York: Basic Books.
15. Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss: Loss, sadness and depression (Vol. 3)*. New York: Basic Books.
16. Filts, O.O., & Lyzak, O. L. (2003). Metod temy tsentralnoho konfliktu stosunkiv (informatsiine povidomlennia) [The Core Conflictual Relationship Theme Method (informational communication)]. *Forum psykhiatrii ta psykhoterapii – Forum of Psychiatry and Psychotherapy*, vol. 4, pp. 14–15.
17. Lee, H. (1960, 1988). *To kill a mockingbird*. Philadelphia and New York: J. B. Lippincott Company (Ukrainian ed.: Nekriach T. (2015). *Vbyty peresmishnyka*. Kyiv: Vydavnycha hrupa KM–BUKS, 384 p.).

ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УКРАИНОЯЗЫЧНОЙ ВЕРСИИ АЛЬТЕРНАТИВНОЙ СИСТЕМЫ СТАНДАРТНЫХ КАТЕГОРИЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ТЕМЫ КОНФЛИКТНЫХ ОТНОШЕНИЙ (ЦТКО-ЛУ) ДЛЯ ОЦЕНКИ ПАТТЕРНОВ ОТНОШЕНИЙ ПАЦИЕНТОВ ВО ВРЕМЯ СТАЦИОНАРНОЙ ПСИХОТЕРАПИИ

О. Л. Лизак

Актуальность. В исследовании эффективности психотерапии, проводимых в Украине, необходимо уделять больше внимания межличностным отношениям и изменениям в результате терапии, а также изучению самого процесса и содержания психотерапии.

Цель – исследование паттернов межличностных отношений пациентов, проходивших короткофокусную стационарную психотерапию, с использованием украиноязычной версии метода центральной темы конфликтных отношений (ЦТКО-ЛУ).

Материалы и методы. В исследование были включены пациенты (N=51) с невротическими и пограничными расстройствами, проходившие короткофокусную (10 сеансов) стационарную психотерапию. Перед началом и после окончания курса терапии с пациентами проводили полуструктурированное интервью, включающее 10 нарративов об эпизодах отношений с важными для них людьми. Эпизоды содержали три компонента: желания, потребности или намерения относительно других людей; ответные реакции других; собственные ответные реакции пациента. В группу 1 вошли 30 пациентов, завершивших курс психотерапии и принявших участие в двух интервью. В группу 2 (N=21) – пациенты, по разным причинам не завершившие психотерапии и принявшие участие только в первом интервью. Все интервью были записаны на аудиосистему; по записям составлены дословные протоколы, в которых были определены эпизоды отношений; в последних были выделены три основных компонента и переведены в стандартные категории системы категорий ЦТКО-ЛУ. Полученные данные были внесены в компьютерную базу, после чего было подсчитано количество стандартных категорий в эпизодах отношений.

Результаты. На этапе до терапии обработано 51 интервью; на этапе после терапии – 30 (из них 29 пригодны для исследования). В 80 интервью обнаружено 5365 компонентов отношений, для каждого из которых было определено по две формулировки из каталога 120 стандартных категорий, всего – 10 730 компонентов ЦТКО-ЛУ.

Выводы. Украиноязычная версия системы категорий ЦТКО-ЛУ может быть использована для оценки материала клинических интервью, содержащих эпизоды отношений; базы данных свыше 10 000 компонентов полностью достаточно для надежного статистического анализа данных.

Ключевые слова: центральная тема конфликтных отношений, стационарная психотерапия.

USING THE UKRAINIAN VERSION OF THE ALTERNATIVE SYSTEM OF THE STANDARD CATEGORIES OF THE CORE CONFLICTUAL RELATIONSHIP THEME (CCRT-LU) FOR EVALUATION OF RELATIONSHIP PATTERNS OF INPATIENTS DURING PSYCHOTHERAPY

O. L. Lyzak

Background. In studies of the effectiveness of psychotherapy carried out in Ukraine should pay more attention to interpersonal relationships and their changes as a result of therapy, as well as to the process and content of psychotherapy.

Objective. Exploring patterns of interpersonal relationships in patients undergoing short-term inpatient psychotherapy using the Ukrainian version of the Core Conflictual Relationship theme (CCRT-LU).

Materials and methods. The study included 51 patients with neurotic and borderline mental disorders who underwent short-term (10 sessions) inpatient psychotherapy. Before the start and after the end of the therapy the patients participated in a semi-structured interview including 10 narratives about relationship episodes with important people in the patients' lives. Each episode contained three components: wishes, needs and intentions of the patients towards other people; responses of others to these wishes; responses of the self to the responses of others. Group 1 of the study included 30 patients who completed the course of psychotherapy and participated in two interviews. Group 2 included patients (N=21) who failed to complete the course of psychotherapy for various reasons and participated only in the first interview. All interviews were recorded and transcribed; in the transcripts, relationship episodes were selected. In each episode, the main three components were identified and translated into standard categories of the CCRT-LU category system. The obtained data was included in the computer database and the number of standard categories in the relationship episodes was calculated.

Results: 51 before-therapy interviews, and 30 after-therapy interviews were processed. Out of 39 after-therapy interviews, 29 were suitable for evaluation. In 80 interviews 5365 relationship components were found; for each of those, two best-fitting formulations were selected from the standard CCRT-LU 120-category list.

Conclusions: Ukrainian version of the CCRT-LU category system can be applied for evaluation of the clinical interviews material containing relationship episodes; the database of over 10 000 components is sufficient for reliable statistical analysis of the data.

Keywords: Core Conflictual Relationship theme, inpatient psychotherapy.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2016 р.

ЛИЗАК Оксана Любомирівна, лікар-психіатр, асистент кафедри психіатрії та психотерапії факультету післядипломної освіти Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, м. Львів, Україна; e-mail: oklyzak@ukr.net

ЛИЗАК Оксана Любомирівна, врач-психиатр, ассистент кафедры психиатрии и психотерапии факультета последипломного образования Львовского национального медицинского университета имени Даниила Галицкого, г. Львов, Украина; e-mail: oklyzak@ukr.net

LYZAK Oksana Lyubomyrivna, psychiatrist, Assistant of the Department of Psychiatry and Psychotherapy of the Faculty of Postgraduate Education of the Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Lviv, Ukraine; e-mail: oklyzak@ukr.net